

Museet – malpåse

| av Lars Lönnroth

Striden står het om vad landets museer egentligen skall göra – bevara eller visa?

I Kanada finns exempel på att de två uppdragen framgångsrikt kan förenas.

I Sverige har vi istället fått se på hur illa det kan gå när fraseradikaler och kulturbyråkrater tränger ut experter och forskare.

UNDER VINTERN har en häftig pressdebatt rasat, främst i Svenska Dagbladet, om museer och museipolitik. Debatten har varit snårig att följa, eftersom den åtminstone skenbart handlar om en mängd olika frågor: usel ekonomi, vikande publiksiffror, personalavskedanden, ny utställningsteknik, museiforskningens existensberättigande, vården av kulturarvet kontra politisk korrekthet, enskilda museichefers kompetens – och mycket annat. I grunden handlar dock det mesta om en konflikt mellan två olika museiideal, som vi kan kalla "Museet som kulturbevarare" och "Museet som scen för utspel och upplevelser." Vill man spetsa till det, kan man kalla det första idealet för Malpåsen och det andra för Cirkusarenan. Man kan också säga att det ena handlar om att Vårda, det andra om att Visa.

Ofta uppfattas det första av dessa ideal som "gammaldags" och det andra som "modernt", men den uppfattningen är knappast riktig. De som från början byggde upp våra museer såg snarare de båda idealen som sammanhängande och i lika mån giltiga. Å ena sidan ville man till museet samla in betydande konstverk, naturföremål, arkeologiska fynd, historiska dokument och minnesmärken, etnografiska artefakter (eller vad det nu kunde vara) för att skydda dem från förintelse och bevara dem för eftervärlden och inte minst för forskningen. Å andra sidan ville man också ställa ut dem på ett attraktivt och intresseväckande sätt, så att museet kunde fungera som en mötesplats mellan då och nu och som en källa till debatt och upplevelser av historia, konst, natur eller främmande miljöer. Kombinationen kunde fungera så länge museisamlingarna var begränsade, konkurrensen på utställnings-

området obetydlig, och "allmänheten" förväntades tillhöra ett bildat högre borgerskap med någorlunda likartade värderingar och intressen.

RADIKALERNAS INTÅG

Efterhand växte dock museisamlingarna till sådana dimensioner, att bara en del av föremålen kunde ställas ut. Problemen med att härbärgera och vårda dem blev allt större och krävde alltmer kvalificerad personal. Sam-

tidigt fick museerna allt svårare att konkurrera med TV och andra massmedia om publikens gunst.

Radikala kulturpolitiker och en ny generation museichefer började redan på 60-talet kräva att museerna skulle avlägsna sig från gårdagens borgerliga värderingar och öppna utställningssalarna för en ny publik. Själva begreppet "kulturarv" började ifrågasättas som konservativt, elitistiskt, manschauvinistiskt, eurocentriskt och annat gräsligt. Kulturdepartementet utnämnde museichefer som inte längre hade traditionell forskarutbildning och specialistkompetens utan meriterat sig för jobbet genom att arbeta för en ny och politiskt mer korrekt utställningspolitik. Den traditionella museiforskningen, som byggde på närgående studium av samlingarna, fick efterhand vika för så kallad "museumologi", ett nytt ämne som importerats från University of Leicester i England och i huvudsak handlar om museernas roll som utställare, debattväckare, folkuppfostrare och förhållande till olika målgrupper.

Utvecklingen har bäddat för konflikt – och bataljer har det också blivit, inte bara i Sverige utan i många andra länder, där traditionellt akademiska kulturbevarare hamnat på kollisionkurs med radikala utställningskommis-sarier och en ny generation museumologer. Innan jag går in

"Företrädare för malpåsemodellen utkämpar förbittrade men oftast resultatlösa inbördeskrig mot företrädare för cirkusmodellen."

och cirkusarena



FOTO: Lars Fimmerstad

på vad dessa bataljer fört med sig för svenska museers del, vill jag först uppmärksamma ett utländskt exempel på hur konflikter av denna art kan lösas.

KANADENSISKT FRAMGÅNGSEXEMPEL

Royal British Columbia Museum i staden Victoria på Kanadas västkust är ett ärevärdigt museum från 1800-talet med stora samlingar av såväl naturhistorisk som kulturhistorisk art. De naturhistoriska samlingarna omfattar den nordamerikanska kontinentens djurliv och växtlighet från jätteödlorna och framåt. De kulturhistoriska samlingarna innehåller föremål och historiska minnen från de gamla indiankulturerna men även från de kanadensiska nybyggarnas kolonisering av British Columbia i modern tid. Här finns tusentals totempålar, tomahawker, fredspipor och andra traditionella indianföremål men också ansevärd mängder av föremål som dokumenterar British Columbias förvandling från jordbruksbygd till industrisamhälle.

För en del år sedan hade museets publiksiffror gått ned, och man beslöt att något radikalt måste göras för att förnya intresset. Dessutom hade indianerna i området

börjat kräva mer utrymme och förståelse för sin etniska kultur, och detta krav ville man från politiskt håll gärna tillgodose. Man inkallade en dynamisk ungersk museiman som fick en stor summa pengar för att bygga upp ett helt nytt museum vid sidan av det gamla. Det nya museet skulle inte bli en föremålssamling utan en arena där konflikterna inom såväl naturen som kulturen i British Columbia skulle spelas ut på ett dramatiskt och intresseväckande sätt, delvis med hjälp av ny medieteknik. I den naturhistoriska avdelningen fick miljödebatten rejält med utrymme. I den kulturhistoriska avdelningen fick publiken möjlighet att själv ta ställning i historiska konflikter mellan indianer och vita. En hel indianby byggdes upp där indianer i området själva kunde framträda, visa upp sin traditionella kultur – alltifrån danser till poesi – och även agitera politiskt för sina särintressen.

Genom denna förändring ökade publiktillströmningen kraftigt på kort tid, både från indianer och vita i området. Det nya museet är i dag ett av de mest beundrade, framgångsrika och välbesökta på västra halvklotet. Samtidigt bevarades det gamla museet som ett arkiv, där samlingarna kunde bevaras, vårdas och studeras av forskarna. Någon konflikt mellan det gamla och det nya museet behövde därför inte utbryta. Båda behövs, fast av olika skäl, och de är också starkt beroende av varann. Det gamla museet fungerar som en ovärderlig vetenskaplig resurs för det nya. Och det nya fungerar som en pedagogisk inkörsport för den som vill sälla sig till de forskare som fortfarande har sin hemvist på det gamla museet.

ÖVERVUNNA SVÅRIGHETER I JÄMTLAND...

Det här är förstås en dyr lösning på problemet Malpåse kontra Cirkusarena, och därför har den inte genomförts på något av våra större ansvarsmuseer. En av de få platser i Sverige där man kan erbjuda något i viss mån motsvarande är dock Jämtlands länsmuseum i Östersund, där man lyckats bygga upp en framgångsrik utställningsverksamhet kring Jämtlands historia, samtidigt som

man bevarat och vårdat samlingarna med betryggande vetenskaplig sakkunskap. På själva museet finns flertalet av de äldre föremålen, och därifrån utsänds också forskningsrapporter, medan det intilliggande friluftsmuseet Jamtli visar upp historiska miljöer, effektivt dramatiserade med hjälp av väl instruerade amatörskådespelare.

Att man så väl lyckats förena museets båda huvuduppgifter – att vårda och att visa – beror kanske främst på den skicklige och erfarne museichefen Sten Rentzhog (tidigare även Nordiska museets styresman), som bland annat lärt av erfarenheterna från museet i British Columbia. Men framgången beror förmodligen också på att museet i Östersund är regionalt begränsat, har en någorlunda överskådlig samling av föremål samt åtnjuter starkt stöd av invånarna i närområdet.

Våra stora nationella museer, och även en del större regionala museer, har däremot i stor utsträckning blivit tummelplatser där företrädare för malpåsemodellen utkämpar förbittade men oftast resultatlösa inbördeskrig mot företrädare för cirkusmodellen under mer eller mindre – ofta mindre – kompetent ledning. Ibland blir dessa strider så förödande, att man varken orkar göra publikdragande utställningar eller ägna sig åt det minimum av forskning som är nödvändig för att hålla samlingarna i gott stånd och den intellektuella aktiviteten vid liv.

...GÖTEBORG OCH STOCKHOLM...

Göteborgs Museum – numera omdöpt till Göteborgs Stadsmuseum – var under en del av 90-talet ett ovanligt elakartat exempel. Tidvis försökte där okänsliga kommunalpolitiker modernisera verksamheten genom att sätta den vetenskapligt kompetenta personalen på undantag och förvisa det mesta av samlingarna till otillgängliga magasin, samtidigt som man överlät utställningsverksamheten till ett fåtal mediefrälsta populister i svårartad avsaknad av såväl snille som smak. Resultatet blev kaos, handlingsförlamning och allmän bitterhet, som dock numera fått ett lyckligt slut, sedan en ny chef, en älskvärd konsthistoriker vid namn Gunnar Dahlström, tagit över och åter lyckats få medarbetarna att dra åt samma håll. Så länge det nu varar.

Också Nordiska museet, den folkliga kulturens traditionella högborg, har tidvis under senare tid skakats av inre konflikter mellan traditionsbevarande kulturvårdare och mediala utställningsmakare. Även här har man dock på sistone lyckats lösa de flesta problemen, tack vare två skickliga ledare med stora kunskaper på



det område som museet förvaltar, Christina Mattsson och Birgitta Svensson, den ena folklorist och styresman för museet, den andra professor i etnologi och ansvarig för museiforskningen. Den forskningsmässiga delen av verksamheten har fått starkt stöd genom den akademiska forskningsskola som upprättats på museet, finansierad av Riksbankens juleumsfond. Och utställningsverksamheten har kunnat fungera till publikens belåtenhet, inte minst tack vare museets traditionella samarbete med Skansen.

ELÄNDET PÅ ÖSTASIATISKA

Mer problematiskt är läget på Östasiatiska museet vars långvariga inriktning på asiatisk konst och arkeologi kulturdepartementet har önskat förändra i "modern" och politiskt korrekt riktning. Vid tillsättning av tjänsten som museichef på Östasiatiska har man därför förbigått sökande med akademisk kompetens inom museets traditionella områden och i stället utnämnt en antropolog, Magnus Fiskesjö, som hittills inte visat större intresse för att ställa ut museets utomordentligt värdefulla sam-

lingar av äldre konstföremål. I stället har han premierat utställningar som ställer det moderna Asien i blickpunkten – en ambition som möjligen är lovvärd men praktiskt svår att förena med museets hittillsvarande tradition. Följaktligen har museichefen kommit på kollisionkurs med museets äldre, kulturvårdande personal och även med museets traditionella publik av estetiska konnässörer och samlare av asiatiska konstföremål.

Hur den konflikten slutar är ännu oklart, men det finns i varje fall hittills ingenting som tyder på att Fiskesjö kommer att vinna en ny publik i stället för den traditionella. Att förvisa vackra gamla Ming-vaser till magasinet eller malpåsen innebär ju inte nödvändigtvis att man plötsligt får en cirkusarena proppfylld med entusiastiska nya besökare från SSU och arbetarkommunen. Detta med att finna ny publik är ju nämligen en svår konst som kräver aktiv medverkan av akademiskt utbildad personal som behärskar museets ansvarsområde.

UT MED NATIONALROMANTIKEN

Värst är konflikterna i dag på Statens historiska museum, vilket till stor del har att göra med detta museums ursprungliga konstruktion. Trots namnet har ju Historiska museet inte något ansvar för historien i största allmänhet utan för utställningsmaterialet från forntid, vikingatid och medeltid, medan ansvaret för den senare historien faller på andra museer. Härtill kommer att Historiska museet också ingår i ett slags partnerskap med Riksantikvarieämbetet och har ett övergripande nationellt ansvar när det gäller arkeologiskt material. Detta innebär att flera av museets anställda sedan länge är sysselsatta med vård, registrering, uppbevaring och utforskning av stora fornsakssamlingar, som växer så snart arkeologerna gräver upp något nytt och spektakulärt fynd ur jorden. Dessutom har ledningen för Historiska museet makt att bestämma vilka fornsaker som skall förvaras i Stockholm och vilka som kan få visas på andra museer ute i landet, främst länmuseerna.

Museets centrala roll när det gäller de arkeologiska samlingarna leder lätt till konflikter med såväl forskarsamhället som andra museer i landet – en sådan konflikt uppstod till exempel i samband med årets Birgitta-jubileum, då landshövdingen i Östergötland, Björn Eriksson, ville att länet skulle få disponera vissa av rikshelgonets dyrgripar som ledningen för Historiska museet inte ville lämna ifrån sig. Ett större problem är emellertid att vissa socialdemokratiska politiker och tjänstemän i kulturdepartementet sedan länge önskat förändra museets utställningspraxis, på sina håll uppfattad som konservativ, otidsenlig och i alltför hög grad inriktad på arke-

ologiska samlingar och den mycket avlägsna historien. Sedan åtskilliga år har regeringen därför haft en tendens att som chef för Historiska museet utnämna folk som inte varit arkeologer eller medeltidshistoriker utan mer nutidsinriktade befattningshavare utan förankring bland museets personal eller traditionella publik.

HISTORISKT MUSEUM UTAN HISTORIA

Det är i och för sig ganska lätt att gissa hur man resonerat i departementet när man tillsatt dessa befattningshavare. Här behöver vädras ut i dammiga museisalar, har man förmodligen sagt sig. Vården av fornsaker får inte tillåtas dominera den museala verksamheten. Här behövs nya krafter, nytt tänkande, ny medieteknik och ett nytt slags engagemang som kan göra museet attraktivt för en ny sorts publik (gärna ungdomar från SSU, kvinnor, invandrare och medlemmar av arbetarkommunen). Gammal unken nationalromantik måste vädras ut och ersättas av ett mer modernt historiemedvetande med inriktning på dagens samhällsproblem. Så långt verkar resonemanget ganska rimligt, också för den som inte är socialdemokratisk kulturpolitiker.

Vad kulturpolitikerna inte tycks ha tänkt på är emellertid för det första, att den äldsta svenska historien, speciellt vikingatiden och medeltiden, faktiskt har mycket stort publikintresse, både bland utländska turister och bland vanliga svenskar. Att ersätta runstenar, vikingasvärd och medeltida kyrkonst med utställningar om rasism under 1900-talet eller arbetarrörelsens historia är därför knappast

”Det är under Bergs regim på museet som eländet verkligen brett ut sig.”

ett projekt som låter sig genomföras utan protester, och då inte bara protester från små grupper av nationalromantiska Sverigedemokrater (som man ju lugnt kan bortse ifrån) utan från tusentals ordinära svenskar, inklusive stora mängder av socialdemokratiska vikingavänner och hängivna vandrare i Arn Magnussons fotspår. För det andra är det praktiskt taget omöjligt för en museichef att åstadkomma ens de mest angelägna förändringar av museiverksamheten om han inte dels själv är någorlunda sakkunnig på museets ansvarsområde, dels också har personalen med sig. Historiska museets utveckling på senare år ger rikliga belägg för detta.

Redan på 60-talet tillsatte Ragnar Edenman som chef den entusiastiske och idérike men inte särskilt diplomatiska folklivsforskaren Olov Isaksson med explicit uppdrag att ”röra om i grytan.” Det lyckades Isaksson med, men hans försök till förnyelse av utställningsverksamheten blev ändå inte särskilt framgångsrikt, bland annat därför att han kom i gräl med flera av sina underordnade. Trots Isakssons obestridliga kvaliteter, var det därför en lättnad för de flesta inblandade när han 1988 efter-

trädde av den jovialiske arkeologen och erfarne museimannen Ulf Erik Hagberg, känd som populär landsantikvarie i Skara. Under hans cheftid för Historiska museet 1988–97 upprättades bland annat Guldrummet, som blev en formidabel utställningssuccé. Framgångsrika, i högsta grad publikdragande utställningar om vikingatiden genomfördes i samarbete med museer i Paris, Köpenhamn och Göteborg. Hagbergs kompetens som arkeolog och allmänt öppna inställning gjorde det möjligt för honom att etablera goda relationer med såväl traditionella kulturarvsvårdare som modernt inriktade utställare.

OKUNNIGA CHEFER

Värre gick det när Hagberg ersattes av den före detta simmarstjärnan och modernhistorikern Jane Cederqvist, som slutade efter mycket kort tid, sedan hon gjort sig omöjlig hos personalen och det arkeologiska forskarsamhället genom att bland annat bränna upp en polsk julkrubba, som donerats till museets av polska kulturmyndigheter. Cederqvist efterträddes av den nuvarande museichefen Kristian Berg, som tidigare haft en tjänst i Kulturdepartementet efter att dessförinnan ha misslyckats med att skriva en doktorsavhandling om det moderna så kallade miljonprogrammet, ett ämne som ligger ganska långt från Historiska museets ansvarsområde. Det är under Bergs regim på museet som eländet verkligen brett ut sig.

Berg vill för det första – precis som Fiskesjö – omfunktionera sitt museum i modern riktning. Utställningarna skall gärna handla

om ämnen i stil med Förintelsen, och i den mån de handlar om medeltiden eller vikingatiden skall det helst ske med så kraftfull pekpinne att dessa perioder framstår för besökaren som synnerligen dystra och otrevliga. Någon arkeologisk eller medeltidshistorisk forskning skall enligt Berg inte längre förekomma på museet, trots att detta fortfarande ingår i museets uppdrag.

För att bättre kunna verkställa sitt program har Berg för det första avskedat ett antal högst kompetenta arkeologer med motiveringen att deras tjänster är överflödiga. Han har vidare anställt en gammal vän och ideologisk meningsfrände, Leif Jonsson, som är om möjligt ännu okunnigare än Berg själv om museets ansvarsområde, och som övertygande dokumenterat sin utställningsmässiga inkompetens genom ett antal misslyckade utställningar, dels på Läckö slott, dels på Historiska museet (hans härjningar på Läckö ledde till att han fick sparken därifrån). Jonssons huvudsakliga merit är emel-

lertid att han – till skillnad från Historiska museets ordinarie anställda – är villig att med entusiasm (om än inte med någon större briljans) förverkliga Bergs framtidsvisioner. Under dessa omständigheter är det måhända begripligt, att Bergs kvarvarande anställda – speciellt de arma satar som besitter någon form av akademisk kompetens – jämrade söker sig bort från museet!

POLITISKT KORREKT STRYPSNARA

Redan för ett par år sedan ställde två framstående medeltidsforskare och medlemmar av Historiska museets styrelse, Janken Myrdal och Maja Hagerman, sina platser till förfogande under protest, eftersom de inte längre kunde acceptera Kristian Bergs kommissariebetonade museipolitik. De har ersatts av nya styrelsemedlemmar som hittills funnit sig i Bergs regemente men sannolikt efterhand kommer att tröttna, eftersom den förda museipolitiken varken har framgång hos publiken eller preskritiken och definitivt inte i forskarsamhället, knappast ens i byråkratin på kulturdepartementet. Till och med kulturminister Marita Ulvskog har hittills sorgfälligt undvikit att försvara honom.

Berg har å andra sidan hittills klarat sig från öppet myteri eller ministeriell onåd genom att hänvisa till relativt hyggliga publik-siffror, som i huvudsak, några säger uteslutande, beror på att han avskaffat entréavgiften för museets besökare. Trots den massiva kritiken från forskarsamhället och från väletablerade utställningsexperter som Sten Rentzhog – en kritik som omsorgsfullt dokumenterats i vinterns pressdebatt – har

Berg också kunnat hänvisa till att hans politik stöds av en liten grupp fronderande museologer och arkeologer som önskar att fornforskningens resultat primärt skall användas som underlag för modern och radikal samhällsdebatt.

Där står vi alltså nu. Frågan om Historiska museets vidare öden är dock knappast en fråga som bara handlar om en enskild museichefs klantigheter. Ytterst handlar det fortfarande om hur två skilda museiideal – båda lika berättigade – skall kunna fortleva i fredlig samexistens. The Royal British Columbia Museum är ett bra exempel på hur ett museum kan blomstra när vetenskaplig kompetens och utställningsmässig kreativitet förenas. Statens Historiska museum är ett lika bra exempel på hur illa det kan gå när såväl kompetensen som kreativiteten kvävs i den politiska korrekthetens strypsnara.

Lars Lönnroth (loennroth@lit.gu.se) är professor emeritus i litteraturvetenskap och kulturskribent i Svenska Dagbladet.

"Ibland blir dessa strider så förödande, att man varken orkar göra publikdragande utställningar eller ägna sig åt det minimum av forskning som är nödvändig."